

Komentář k názvům některých ulic

Úvod

Názvy ulic na Kaňku je možno rozdělit do několika skupin:

1) Ulice naznačující směr, kterým vedou (Libenická, Kolínská, Ke Gruntě, Ke Skalce), nebo které jsou poblíž určitého charakteristického, všem známého místa (Pod Baštou, Nad Baštou, Pod Pašinkou, Nad Vinicí, Sukovská, Za Poštou). Názvy těchto ulic jsou snadno pochopitelné, logické a k jejich vysvětlení není třeba žádný komentář nebo vysvětlení.

2) Ulice, které respektují ustálený místní název, který znají třeba pouze obyvatelé v nejbližším okolí (K Průhonu, U Lípy, K Úvozu). Ani k nim není třeba žádné vysvětlení.

Ne všechny místní názvy jsou přijímány s pochopením. Např. proti názvu Vyhnánov byly výhrady a ulice dostala název Turkaňská.

Naopak o název Plácek (Kaňkovský Plácek, Na Plácku) se ucházely dvě lokality. Aby nedocházelo k záměnám, nejasnostem a třeba i k rivalitě, bylo od tohoto názvu upuštěno.

3) Ulice, jejichž název se inspiroval bohatou historií dolování na Kaňku, bohatou historií Kaňku nebo jeho pamětihodnostmi. K názvům těchto ulic jsme připojili komentář, především pro připomenutí zmíněné bohaté historie.

Názvy i počty ulic procházely dlouhodobým vývojem se snahou respektovat názory obyvatel. Ne vždy to však bylo možné a byly nutné kompromisy na obou stranách.

Nebylo ani záměrem mít co nejvíce pojmenovaných ulic, ve kterých by však bylo vždy jen několik čísel popisných. Pokud to bylo možné, krátké a navazující uličky byly sloučeny do větších celků. Příklady jsou ulice Jana Hejzelný, do které byly začleněny ulice již dříve nazvané U Fary a J. Kunciče. Dále k ulici Pod Pašinkou byla připojena ulice K Sadu, ulice Ke Hřišti se sloučila s ulicí Rabštejn.

Komentáře a vysvětlení k některým názvům ulic

Ulice Staročeská – název odvozen od Staročeského pásma, které vede pod Kaňkem. Jedná se o 100 až 150 m mocnou strukturu přibližně směru S - J o celkové délce kolem 3 km.

Hornická činnost na Staročeském pásmu začala později než na jiných, především jižních pásmech, až ve 14. století. Pásmo náleží k tzv. „kyzovým“ s nižším obsahem stříbra, v důsledku čehož se zde dolování rozvíjelo pomalu. Předpoklady pro vyšší těžbu se vytvořily až v 15. století po zavedení nové hutnické technologie, která začala jako přísady při tavení stříbrných rud využívat ve zvýšené míře zdejší kyzy. Na sklonku 15. století bylo na pásmu v činnosti kolem 15 velkých dolů.

Na začátku 16. století nabylo dolování na Staročeském pásmu obrovského rozsahu. Na zdejších dolech bylo v provozu několik set čeleb, na nichž pracovalo kolem tisíce havířů. V polovině 16. století byl vzestup dolování na Staročeském pásmu zabrzděn provozně-ekonomickými problémy, které byly vyvolány přesunem těžby do větších hloubek a na stříbro chudší partie. Staré šachty musely být znovu prohlubovány a modernizovány. Jejich úklonná hloubka vzrostla na 145 – 180 m, např. hloubka Kunterské jámy činila již více než 200 m. Pod nárazišti těchto šachet se vertikálně rozkládaly velké, většinou vzájemně propojené systémy porubů a jiných důlních děl do úrovně 250 – 300 m pod povrchem. Pro trvalou ztrátovost však byla zastavena činnost na řadě porubů největších dolů. V r. 1616 byla odvolána královská podpora a krátce po r. 1620 bylo dolování na Staročeském pásmu zastaveno.

Staročeské pásmo mělo podle posledních výzkumů v dějinách kutnohorského hornictví největší význam. Za 150 let se zde vytěžilo cca 5 000 tun mědi a nejméně 300 až 350 tun stříbra, což odpovídá asi 1/5 až 1/4 celkové produkce revíru. Po hornické činnosti zde kromě rozlehlých hald zůstal vzájemně propojený komplex důlních děl, který tehdy patřil mezi největší na světě. Rozkládá se mezi starými doly Trmandlem a Tolpy, které dělí vzdálenost cca 1 300 m.

Ulice Kuntery, Nyklasy, Tolpy, Fráty, Šmitna, Rabštejn a Plimle – názvy ulic jsou odvozeny od názvů středověkých dolů. Na sklonku 15. století bylo na Staročeském pásmu v činnosti kolem 15 velkých dolů. Od J k S jsou dodnes patrné haldy dolů **Tolpy**, Šváby, **Nyklasy**, **Šmitna**, **Fráty**, Hoppy,

Rabštejn, Kuntery, Šafary a Trmandl. Většina názvů dolů byla odvozena od jmen kutnohorských těžařů. Na přelomu 15. století vznikly na Hlavní žíle Staročeského pásma ještě další doly – Mladá **Plimle**, Nová šachta a Koštofaly.

Haldy dolů na Kaňku jsou významnou technickou a kulturní památkou. Umožňují získání představy o rozsahu a charakteru středověkého dobývání a sloužily i při báňsko-historickém a mineralogickém výzkumu. Patří k unikátním památkám tohoto druhu nejen v českých zemích, ale patrně i v celé Evropě.

Ulice U Panské jámy – ulice je pojmenována podle stejnojmenné důlní jámy Staročeského pásma. Hrozící zánik dolování na Staročeském pásmu byl odvrácen v 60. letech 16. století poměrně nečekaným objevem „slepé“ (nevychází na povrch) Benátecké žíly Staročeského pásma. Pro usnadnění její těžby byla koncem 70. let 16. století založena Panská jáma. Na rozdíl od starších jam nebyla „sledná“ (nesledovala žílu), ale „směrná“. Byla zahlobena v nadloží Benátecké žíly, kterou profárala v hloubce cca 200 m. Byla to první svislá jáma. Po ukončení hloubení v r. 1591 dosáhla hloubky přes 200 m. Báňské práce na žíle měly úžasné tempo a během padesáti let postoupily z úrovně Kunterského překopu do hloubek téměř 450 m. Neobyčejně rychlým vydobytím mohutného, stříbrem bohatého rudního sloupu na Benátecké žíle však dolování na Staročeském pásmu ztratilo rentabilní ložiskovou základnu a na přelomu 16. a 17. století začalo období hluboké stagnace.

Znovu zprovozněna byla Panská jáma po předchozím zmáhání až v letech 1943 – 1945. V roce 1953 pak došlo k propojení Panské jámy překopem s jámou Turkaňk na úrovni I. patra, v letech 1958 – 59 na úrovni III. patra a konečně v letech 1969 – 70 na úrovni V. patra. V pozdějších letech sloužila Panská jáma jako větrací (výdušná) a jako úniková cesta z dolu. Pamětníci zcela jistě pamatují dřevěnou těžní věž na pozemku vedle bývalé školy. V roce 1985 byla Panská jáma znovu vystrojena. V roce 1991 byla zakryta betonovým poklopem a zasypana.

Ulice Turkaňská – název pochází od Turkaňského pásma, které prochází pod vrchem Kaňk.

První zmínky o dolování na Turkaňském pásmu pocházejí z 2. poloviny 14. století, stříbrem bohaté rudy v jeho severní části však byly těženy zřejmě již na konci 13. století. Po husitských válkách a následné krizi bylo dolování obnoveno až v 70. letech 15. století. O intenzitě dobývání v 1. polovině 16. století svědčí zpráva, která udává úklonnou hloubku důlních děl na jedné ze šachet 420 m. Potíže se zatápěním hlubších částí šachet vedly na konci 16. století ke stavbě vodotěžného stroje poháněného vodou z Vrchlice.

Rok 1616 je počátkem hluboké krize zaviněné poklesem ceny stříbra. Na „dolním“ Turkaňku se pracuje pouze na třech šachtách a v r. 1650 je severní Turkaňk již z větší části zatopen. Od poloviny 17. století má státní správa o dolování na pásmu zvýšený zájem, ale i přes veškerou pomoc se těžba omezuje jen na paběrkování a rabování (= těžba pouze nejbohatších částí).

Koncem 17. století se zájem těžařů o jižní doly opět zvyšuje. V roce 1685 se obnovuje provoz na čtyřech šachtách. Na počátku 18. století dochází opět k oživení, v letech 1710 – 1729 se roční těžba pohybuje kolem 2 400 tun rudy. V roce 1735 však správa komise odborníků uvádí, že „dolní“ Turkaňk je již vyrubán. V roce 1739 byla zastavena těžba v hlubších partiích a v roce 1775 bylo dolování na pásmu ukončeno úplně.

V roce 1883 byly báňské práce znovu zahájeny na štole Čtrnácti pomocníků. V roce 1889 bylo započato s hloubením Turkaňské šachty, v roce 1896 byla na třetím patře (v hloubce 292 m) překřížena překopem, ale o rok později průval vod na Rejském pásmu až do vyzmáhání šachty v roce 1898 práce zastavil. Báňské aktivity pokračovaly pak až do roku 1904, kdy činnost v revíru ustala.

Poslední etapu dobývání podnítila správa města v r. 1939. Nedostatek strategických surovin pro válečný průmysl se projevil zájmem německých úřadů o rozvoj těžby barevných kovů. V letech 1939 – 40 byla otevřena štola Čtrnácti pomocníků v Malíně a bylo započato se zmáháním Turkaňské jámy. Od r. 1942 byla zmáhána i Panská jáma na Staročeském pásmu. V průzkumných pracích na Turkaňském a Rejském pásmu, pováděných z Turkaňské jámy po celou dobu Protektorátu, se pokračovalo i po r. 1945. Již před prohloubením Turkaňské jámy na cca 550 m v r. 1954 byla v r. 1951 zahájena povrchová výstavba dolu a flotační úpravny, provoz byl zahájen v r. 1958. Převážná

část těžby pocházela z Turkaňského pásma, menší část z pásma Rejského. Koncem 80. let se při klesající kovnatosti rud rentabilita závodu stále snižovala a v r. 1992 byl Turkaňský důl vč. úpravny uzavřen a zlikvidován.

V letech 1958 – 1992 bylo vytěženo 2,3 mil tun rudniny s průměrným obsahem 2% zinku. Z toho bylo 2,1 mil tun z Turkaňského pásma, zbytek z Rejského pásma a malé množství z pásma Niffelského.

Ulice Ke Kalvárii – ulice je pojmenovaná podle památníku hornických bouří na západním vrcholu Kaňkovských vrchů, které se nazývají Kalvárie.

V tomto místě dal hrabě Jan Rudolf Chotek v roce 1814 vybudovat památník. Průčelní dórská kulisa připomíná jedny z největších hornických nepokojů v českých zemích, které začaly v září 1494 za vlády Vladislava II. Jagelonského a vyvrcholily 10. 7. 1496.

Havíři opustili doly, utábořili se na kopci Špimberk a tam se opevnili. Poděbradský hejtman přitáhl s vojskem, vyzval havíře, aby si pro vyjednávání zvolili radu starších a dal jim slovo, že je nepotrestá. Jakmile však třináct havířů přijelo do Poděbrad, byli zajati a uvězněni. Tři z nich byli odvezeni na Křivoklát. Hejtman se domluvil s královskými úředníky, kteří se přižívovali na zadržených hornických mzdách, a vyslal ke králi posly s žádostí o potrestání horníků. Král uvěřil a rozhodl o popravě havířů v srpnu 1496 v Poděbradech. Později vyšla najevo pravda, když se jednomu z havířů na Křivoklátě podařilo před popravou utéci. Příčinou nepokojů byly ve skutečnosti nedostatky rudokupeckého systému (tzn. prodeje a překupnictví rud), který umožňoval královským úředníkům výnosné machinace, podvody a černý obchod s rudou a diskriminaci drobných havířů.

Ulice Pod Haldou – velice charakteristický název inspirovaný pásmem hald procházejícím celým Kaňkem ve směru S – J. Jedná se o hlušinový materiál vytěžený z jednotlivých dolů Staročeského pásma.

Halda, která lemuje východní část této ulice, patří ke středověkému dolu Nyklasy. Maximální výška haldy je 15,5 m, průměrná výška 7,0 – 12,0 m. Její plocha je 10 900 m², objem 8 000 m³.

Název „halda“ je na Kaňku běžný a zažitý. V literatuře (zpravidla odborné) a v báňské legislativě se však vždy používá termín „odval“. Ale buďme rádi za místní název.

Ulice U Jankrouba – název pochází z lidového a zdomácnělého názvu bývalé rokle „Jankroub“. Tato rokle byla v těsné blízkosti hlavní silnice, přibližně mezi č. p. 163 a č. p. 245. Jednalo se o bývalé hliniště, lidově zvané Jankroub. V tomto pojmenování je německý název pro hliniště „Lehngrube“. Hliniště sloužilo jako zdroj hlíny, kterou havíři používali pro sázení ohně. Rubání skály šlo železnými nástroji velice pomalu, proto havíři měkčili skálu ohněm, zvaným sázení ohně. Ke skále narovnali dlouhé štípané dříví a omazali ho silnou vrstvou hlíny. Hlína se žárem vypálila, po vypálení ji museli roztlouci. Skála pod ní byla křehká a nechala se snadněji lámat. Tento způsob byl používán až do vynálezu střelného prachu.

Na dně Jankrouba bývaly údajně tenisové kurty. Byl místem her několika generací kaňkovských dětí, které pro své hry využívaly celý prostor Jankrouba vč. zarostlých svahů.

Byl zavezen po roce 1989. Zmizela tak jedna z památek z historie dolování na Kaňku.

Ulice Jana Hejzelny – název je odvozen podle jména významného kronikáře Jana Nepomuckého Václava Hejzelny (25. 10. 1763 – 11. 3. 1822), který je autorem „Památek královského horního městyse Kaňku“. Jeho rodiče byli Václav Prorážka (po hornicku Hejzelna) a Kateřina, ovdovělá Šlichová. V jeho pěti letech mu zemřela matka, a když mu bylo třináct let, zemřel i jeho otec. O svém dospívání a vzdělání Hejzelna nic neuvádí. Vzhledem k jeho znalostem kronik a zájmem o církevní události se dá předpokládat školení u kutnohorských jezuitů.

V červnu roku 1793 byl vybrán mezi „obecní volence“, dne 6. května 1794 se stal „služebníkem radním neb servusem“ a roku 1800 „počtu vůdcem“. Poslední radní protokol sepsal 6. června 1821.

Významným dnem v jeho životě je 6. září 1807, kdy mu shořel jeho dům Hlubina. Ale již následujícího roku v květnu začal „vejše nad tím pohořelíštěm“ stavět dům nový, který byl také téhož

roku dokončen (dnes č. p. 10). Ve štítu je nad torzem obrazu svatého Floriána (patrona hasičů) umístěn v obdélníkovém rámu nápis, jehož zvýrazněná písmena skrývají chronogram 1808 (rok postavení domu). Jan Hejzelna zemřel dne 11. března ve svém domě.

Rukopis „Památek královského horního městyse Kaňku“ vznikl pravděpodobně v rozmezí přibližně jednoho desetiletí, pravděpodobně na základě dlouhodobě pořizovaných výpisků. Zahrnuje období od r. 1237 do r. 1818. Zprávy přebíral Hejzelna z různých kronik, kterých použil velké množství. K dispozici mu byl bohatý kaňkovský archív a především výpisky kaňkovského písaře Adama Grance. Pro období napoleonských válek mu jako zdroj informací sloužily především noviny a jeho vlastní zážitky.

Ulice Kaňkovská – tento název ulice nesmí na Kaňku chybět.

Kaňk vznikl ve 2. polovině 13. století současně s nedalekou Kutnou Horou v souvislosti s objevením bohatých rudních pásem. Dolování také dalo Kaňku své jméno, neboť německý název „Gang“ znamená mj. důlní chodbu.

Živelná zástavba, která od založení Kaňku pokračovala dalších 200 let, kdy vedle důlních zařízení vznikaly obytné budovy, dodnes dokládá složitý půdorys ulic a uliček.

Nejstarší v pramenech doložená zmínka o osadě Kaňk pochází z roku 1436. V roce 1514 získala obec od krále Vladislava Jagellonského právo pečetit červeným voskem, což bylo faktickým uznáním její samosprávy. Přesto však Kaňkovští zůstávali podřízeni kutnohorským pánům šepmistrům. Pro získání prostředků na správu obce jim byla povolena pouze jedna daň, a to z dovážených piv a vín.

V roce 1621 byl Kaňk povýšen císařem Ferdinandem II. na královské město a podřídil ho nejvyššímu mincmistru království českého. Od té doby soudili Kaňkovští všechny pře sami, ale spojení s Kutnou Horou zůstávalo nadále těsné. Rozhodovací pravomoci si zřejmě stále osobovala Kutná Hora, neboť v roce 1683 byla královská dvorská komora nucena potvrdit, že se Kaňkovští, podle horních práv vydaných již za vlády císaře Rudolfa II. v roce 1579, mají ve všem obracet k nejvyššímu mincmistrovi. V roce 1654 byl Kaňk označen jako horní městečko. Stalo se tak paradoxně v době, kdy již na Kaňku prakticky dolování ustalo. Statut Kaňku se ještě několikrát změnil. Například v roce 1802 byl označen jako královské horní město bez práva trhu, v roce 1847 za horní městečko, v roce 1854 získal statut města. V roce 1945 bylo město Kaňk nakrátko spojeno s Kutnou Horou. Následovalo ještě pět let samostatnosti a v roce 1950 bylo město Kaňk připojeno ke Kutné Hoře definitivně.

Ulice Vavřínecká – tento název si ulice na Kaňku zaslouží. Svatému Vavřinci je zasvěcený kaňkovský kostel a mnozí si ještě pamatují kaňkovská posvícení první neděli po 10 .8., tedy po dni, který je sv. Vavřinci zasvěcen. Posvícení trvala několik dní.

Kostel sv. Vavřince je přirozenou dominantou Kaňku, byl postavený přímo v tehdejší důlní poli v blízkosti dolů Kuntery, Nová šachta a Hoppy. Pozdně gotický kostel stojí zřejmě na místě staršího kostela stejného zasvěcení (snad z r. 1369), který měl být podle některých údajů již v roce 1489 značně zchátralý. Současný kostel byl postaven v letech 1492 – 1506 mistrem Benešem z Kutné Hory, snad za účasti členů svatoborské huti vedené Matějem Rejskem. Stavbu financovali Kaňkovští horníci z výnosů z rudy, z daní, z dováženého piva a ze sbírek mezi věřícími. Byl dokončen mistrem Mikulášem a roku 1506 slavnostně vysvěcen. Kostel měl podobu nezaklenutého dvoulodí se západní průčelní věží a zaklenutým polygonálním presbytářem. K jižní straně přiléhá předsíň a k severní straně sakristie. V roce 1704 byla střecha věže opatřena barokní cibulovou bání a na západní straně předsíň vznikl přístavek. Významnou změnu prodělal kostel v rámci novogotické přestavby v roce 1873. Tehdy bylo původní dvoulodí přeměněno na trojlodí a bylo opatřeno klenbou.

U kostela se rozkládá hřbitov ohrazený zdí, která je prolomena gotickou brankou.

Výzdoba a vybavení kostela jsou skromné, přesto se v jeho interiéru skrývají dva skutečné skvosty. Prvním je pozdně gotická kamenná kazatelna z roku 1502, vytvořená Matějem Rejskem, jež ji i opatřil svou latinskou signaturou. Druhým skvostem je 6,8 m vysoké kamenné sanktuárium (schránka na hostie) ze stejné doby a vytvořené pravděpodobně rovněž Matějem Rejskem.

Ulice U Radnice – věříme, že název „radnice“, kterým je označována budova č. p. 1, zůstane

zachován, nebude zapomenut a bude používán i dalšími generacemi Kaňkováků.

Nachází se na jižním okraji náměstíčka. Nejstarší radní dům (Starý Rathaus) se podle některých údajů nacházel o něco jižněji, v blízkosti dolu Mladá Plimle a teprve když zchátral, koupila obec v roce 1510 pro novou radnici Beptovský dům, který byl přestavěn v roce 1582. Ve štítě se z té doby zachoval kaňkovský znak, kterým je vlastně znakem hornickým. Na červeném štítě jsou dvě zkřížená hornická kladiva – želízko a mlátek se zlatými topůrky. Štít je nesen archandělem Gabrielem.

Součástí poměrně rozlehlého objektu byla rovněž šatlava, zbrojnice, pivní a vinný šenk, jež byl tradičně pronajímán měšťskému písaři a později i jedna třída školy. Věžička radnice byla opatřena zvonem. V roce 1739 byl původně pozdně gotický a renesanční objekt barokně přestavěn a opatřen mansardovou střechou. Při požáru města v roce 1758 radnice vyhořela a při přestavbě v letech 1763 – 1769 byla rozšířena i o spáleniště sousedního domu. V roce 1769 uvítala vzácného hosta, neboť v ní přespal saský princ Albert.

Další přestavba proběhla v období klasicismu, kdy zřejmě budova ztratila své podloubí. V nedávné době byla vyměněna okna a radnice získala novou fasádu. Doufáme, že v dohledné době dojde i na rekonstrukci přízemí.

Ulice Macháčkova – jedna z ulic, která naznačuje směr, kterým vede. V tomto případě k Macháčkovu háji, lesu na Kaňkovských vrších. Původní les byl vykácen pro potřebu dolů a současný lesní porost pochází z počátku 19. století. Byl pojmenován Macháčkův háj na počest dlouholetého a zasloužilého starosty Kutné Hory.

Jan Macháček (7. 10. 1841 – 29. 11. 1935) byl rakouský a český podnikatel a politik, na počátku 20. století poslanec Českého zemského sněmu, dlouholetý starosta Kutné Hory.

Vyučil se kupcem a v rodné Kutné Hoře provozoval 35 let koželužskou firmu. Byl aktivní i veřejně a politicky. Roku 1862 založil tajný vlastenecký spolek Bursa. Roku 1863 se osobně zúčastnil polského povstání. Od roku 1870 se angažoval v obecní samosprávě Kutné Hory a v období let 1891 – 1919 zastával funkci starosty města. Podílel se na hospodářském rozvoji Kutné Hory i na ochraně jejich kulturních pamětihodností. Díky jeho úsilí prošel rekonstrukcí chrám sv. Barbory, Vlašský dvůr nebo Kamenný dům. Inicioval elektrifikaci Kutné Hory, výstavbu městské plynárny a založení řemeslnické školy. Roku 1906 mu bylo uděleno Čestné občanství Kutné Hory.

Na přelomu století se zapojil i do zemské politiky. V doplňovacích volbách v prosinci 1898 byl zvolen do Českého zemského sněmu. Mandát obhájil v řádných volbách v roce 1901.

Zemřel v 94 letech a je pohřben na hřbitově u Všech svatých v Kutné Hoře.

Pro zpracování komentářů k názvům ulic byly využity tyto prameny:

- 1) Stříbrná stezka. Hornická naučná stezka v Kutné Hoře (Pauliš, Mikuš, Kutná Hora 1998)
- 2) Sláva i zánik kutnohorského dolování od roku 985 do roku 1991 (Vrátný, Kutná Hora 1998)
- 3) Kutnohorský poutník aneb Kutnou Horou ze všech stran (Dudák, 2004)
- 4) Webové stránky Českého muzea stříbra v Kutné Hoře